

IJODIY FIKRLASHNING O‘ZIGA XOS TUZILMASI, KASBIY FAOLIYAT JARAYONIDA TAFAKKUR SIFATLARINING NAMOYON BO‘LISHI.

Abduvoxidova Shirinoy Qobiljon qizi
Toshkent kimyo xalqaro unversiteti Namangan filiali Ijtimoiy psixologiya
yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijodiy fikrlashning o‘ziga xos tuzilmasi, uning tarkibiy qismlari hamda kasbiy faoliyat jarayonida tafakkur sifatlarining namoyon bo‘lish xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ijodiy fikrlashning muhim komponentlari — muammoli vaziyatni anglash, divergent va konvergent tafakkur, original g‘oyalar ishlab chiqish, refleksiya va qaror qabul qilish bosqichlari izchil yoritiladi. Shuningdek, tafakkurning moslashuvchanlik, tezkorlik, mustaqillik, tanqidiylik va kreativlik kabi sifatleri turli kasbiy faoliyat turlarida qanday namoyon bo‘lishi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, tafakkur tuzilmasi, kasbiy faoliyat, divergent tafakkur, konvergent tafakkur, kreativlik, tanqidiy fikrlash, refleksiya, qaror qabul qilish, muammoli vaziyat, tafakkur moslashuvchanligi, kasbiy kompetentlik, innovatsion yondashuv, intellektual salohiyat.

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются специфическая структура творческого мышления, его составные компоненты, а также особенности проявления качеств мышления в процессе профессиональной деятельности. Последовательно раскрываются основные компоненты творческого мышления — осознание проблемной ситуации, дивергентное и конвергентное мышление, выработка оригинальных идей, рефлексия и этапы принятия решений.

Кроме того, освещаются такие качества мышления, как гибкость, оперативность, самостоятельность, критичность и креативность, а также особенности их проявления в различных видах профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Творческое мышление, структура мышления, профессиональная деятельность, дивергентное мышление, конвергентное мышление, креативность, критическое мышление, рефлексия, принятие решений, проблемная ситуация, гибкость мышления, профессиональная компетентность, инновационный подход, интеллектуальный потенциал.

Annotation

This article provides a scientific and theoretical analysis of the specific structure of creative thinking, its main components, and the characteristics of the manifestation of thinking qualities in the process of professional activity. The key components of creative thinking — awareness of a problem situation, divergent and convergent thinking, generation of original ideas, reflection, and decision-making stages — are consistently examined.

In addition, the article highlights such qualities of thinking as flexibility, efficiency, independence, critical thinking, and creativity, as well as the ways in which these qualities are manifested in various types of professional activity.

Keywords: Creative thinking, structure of thinking, professional activity, divergent thinking, convergent thinking, creativity, critical thinking, reflection, decision-making, problem situation, cognitive flexibility, professional competence, innovative approach, intellectual potential.

Kirish

Ijodiy kasbiy fikrlash - mutaxassis tomonidan hal qilinayotgan vazifa doirasidan tashqariga chiqishga qaratilgan. Ijodiy fikrlash uchun asosiy narsa - bu o'ziga xoslik, anglash mumkin bo'lgan voqelikni faqat odatiy tushunchalar va g'oyalarda mustahkamlash emas, balki har tomonlama qamrab olish qobiliyati.

Tadqiqotchi V. D. Shadrikov tomonidan ishlab chiqilgan tizimli genetik tahlil asosida ijodiy kasbiy fikrlashni tadqiq qilish sohasiga alohida hissa qo'shildi. Ushbu nazariya kontekstida kasbiy faoliyatni ijodiy amalga oshirish bosqichlar tavsiflab beriladi, mutaxassis ijodiy fikrlashining eng muhim xususiyatlari (turlari, tuzilishi, funksiyalari, mexanizmlari, tamoyillari) aniqlangan.

A.K.Markovanning so'zlariga ko'ra, professional fikrlash turi - bu muammoli vaziyatlarni hal etish, kasbiy faoliyatni tahlil qilish va professional qarorlar qabul qilish uchun, muayyan kasbiy sohada qabul qilingan usullardan foydalanish.

Ijodiy fikrlashning tuzilishi:

Motivatsion maqsad komponent (maqsadlarni belgilash va professional fikrlash motivatsiyasining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi).

Funksional komponent (diagnostik, tushuntirish, prognostik, dizayn, kommunikativ, boshqaruv).

Protsessual komponent (professional tomonidan uning oldida paydo bo'lgan kasbiy vazifani hal qilish jarayonida kognitiv faoliyatni qidirishning o'ziga xos usullari tizimining evristik ishlashi).

Darajali komponent (hal qilinayotgan vaziyatdagi muammolarni aniqlash darajalari bilan tavsiflanadi).

Ishlayotgan komponent (kasbiy muammolarni hal qilish uchun mutaxassis amaliyotida ishlab chiqilgan umumlashtirilgan usullarni aks ettiradi).

Aks ettiruvchi komponent (psixolog tomonidan o'z faoliyatini nazorat qilish, baholash va xabardor qilish usullarini aks ettiradi).

Mutaxassisning kasbiy faoliyati tuzilmasida, uning tafakkuriga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ayrim xususiyatlar mavjud:

Mutaxassisning kasbiy faoliyati an'analar, naqshlar, dogmalar va ijodkorlik, erkinlik, yangilik o'rtasidagi muvozanat; shuning uchun bu ekstremallar o'rtasidagi eng maqbul o'lchovni aniq kuzatish muhimdir.

Kasbiy fikrlashning paydo bo'lish jarayoni yuzaga kelgan vaziyatni tushunish va o'zgartirishda muammolar mavjudligi bilan bog'liq. Muammolar tufayli obyektiv kasbiy vaziyat professional(subyektiv) muammoli vaziyatga aylanadi, mutaxassis fikrlashi va faoliyati bog'lanadi.

Yakuniy maqsadlarni shaxsiy maqsadlar orqali amalga oshirish, ulardan foydalana olish – mutaxassisning kasbiy mahorati sanaladi. Ishlab chiqarish munosabatlariga oid maqsadlar mutaxassisning harakatlarini tavsiflash shaklida emas, balki mijozning pozitsiyasidan va professional standartlar talablari nuqtai-nazaridan shakllantiriladi.

Muayyan vaziyatni hal qilish jarayonida mutaxassisning o'zi muammoni ajratib oladi va hal qiladi. U o'zi chiqargan qarorlar, ularning bajarilishi uchun javobgardir, hal qiluvchi yechimning amaliy ahamiyati va maqsadga muvofiqligini o'zi belgilaydi.

Professional fikrlash funksiyalari

Mutaxassis kasbiy tafakkurini funksional tomoni ishlab chiqarish jarayonini ta'minlashga xizmat qiladi va quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

diagnostika: muayyan vaziyatni bilish, amalga oshirilgan kasbiy faoliyat bilan bog'liq fikr-mulohazalarni olish;

rag'batlantirish: o'z harakatlari orqali intellektual salohiyatni namoyish etish va tashabbus ko'rsatishga nisbatan rag'bat olish;

ma'lumot berish: dolzarb muammolar va ularni hal qilish yo'llari haqida ma'lumot to'plash;

rivojlantiruvchi: shaxsning yetakchi kasbiy fazilatlarini shakllantirish vositalarini tushunish;

baholash: ularning turli harakatlarining samaradorlik darajasini baholash haqida hisobot berish;

o'z-o'zini takomillashtirish: professional fikrlash impulsiv yoki muntazam faoliyatdan

qochish imkoniyatini yaratadi va beradi;

transformativ funktsiya: yangi voqelikni yaratish. Mutaxassisning ijodiy fikrlashidagi asosiy vektorni, vaziyatni yoki o'zini o'zgartirish.

Bundan tashqari, o'z-o'zini nazorat qilish mutaxassisga muayyan vaziyatni to'g'ri hal qilishni ta'minlaydi. O'z-o'zini baholash unga, ishlab chiqarishdagi muammoli vaziyatning o'zagi bo'lgan asosiy qarama-qarshilikni hal qilingan yoki hal qilinmaganligini aniqlash imkonini beradi. Shunday qilib, mutaxassisning kasbiy tafakkuri faoliyat uchun qanchalik muhim bo'lsa, uning yetarli darajada ishlamaganligi shunchalik ko'p zarar keltiradi.

Ijodiy fikrlash mexanizmlari

Shaxsiy mexanizmlar:

O'z-o'zini tartibga solish mexanizmi mutaxassisning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun o'ziga ongli ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Kognitiv qayta qurish (J.Piag'e so'zlariga ko'ra) vizual-ma'joiy operatsiyalarning o'zgarishi sifatida "boshlanadi" va professional ijodiy fikrlashda sifat o'zgarishlari, birinchi navbatda, o'z-o'zini anglash, refleksivlikni rivojlantirish. o'z-o'zini o'zgartirish qobiliyati. Ushbu o'zgarishlarni professional ijodiy fikrlashning tartibga soluvchi komponentining tarkibiy qismlari bilan bog'lash mumkin. Subyektiv o'zini-o'zi boshqarish muhim psixologik mexanizm bo'lib, shaxsning o'z-o'zini anglash usullari bilan tavsiflangan, o'z-o'zini rivojlantiruvchi va istiqbolli mutaxassisni yaxlitligi va avtonomligiga erishiladigan shaxsiyatning murakkab ko'p komponentli psixologik shakllanishi sifatida qaraladi

Psixodinamik mexanizmlar Z.Freydning fikricha, shunday tavsiflanadi, ya'ni [ijodiy faoliyat](#) sublimatsiya, jinsiy maylning boshqa faoliyat sohasiga siqib chiqarish natijasi sifatida qaralishi mumkin. E.Fromm ijodkorlikni tushunishga asoslangan psixologik mexanizmlarni hayratga tushish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topa olish, yangi narsani kashf etishga yo'naltirish va o'z tajribasini chuqur anglash qobiliyati deb hisoblagan. Dinamik tartibga solish tizimi, O.K.Tixomirovning fikricha, "Bu yerda va hozir" tamoyili bo'yicha shakllanadi va ma'noni tartibga solishda namoyon bo'ladi.

Ijodiy o'z-o'zini hurmat qilish mexanizmi - mutaxassis tomonidan o'z harakatlari va faoliyatini umumiy tarzda baholash va ijodiy resurslarni tahlil qilish asosida unga konstruktiv o'zgartirishlar va tuzatishlar kiritish. O'z-o'zini hurmat qilish - insonning o'zini, uning imkoniyatlarini, fazilatlarini va boshqa odamlar guruhidagi o'rnini baholash sifatida tavsiflanadi.

Ijodiy fikrlash tamoyillari

Ijodiy fikrlash - bu yangi g'oyani yaratish usuli sifatida o'zgacha fikrlashning bir turi. Ijodiy fikrlash tamoyillarini o'zlashtirish mutaxassisga bajarilayotgan faoliyatni bir butun yaxlitlik sifatida ko'rish, uning mantiqiyligi va qonuniyatlarini tushunish imkonini beradi. Unga kasbiy faoliyatning tarkibiy qismlari o'rtasidagi munosabatlarni farqlay olish, ularning "mos kelmasligi" ni aniqlash, o'z ishlarida yangi g'oyalarni topish va amalga oshirish kiradi.

Ijodiy fikrlash tamoyillarini hisobga olish, ziddiyatli vaziyatda ijodiy kasbiy fikrlashni o'rganishga nisbatan yondashuvni aniqlashga yordam beradi.

Funksionallik tamoyili. Mazkur tamoyilda individual fazilatlar (inson ehtiyojlari, qiziqishlari, dunyoqarashi, e'tiqodi va boshqalar) asosiy tarkibiy qismlar sifatida qaraladi. Ushbu fazilatlar kasbiy faoliyatni o'zlashtirishning ichki tomoni bo'lsa, tashqi tomoni faoliyatning me'yoriy talablari xisoblanadi.

Muvofiqlik tamoyili - psixik hodisalarni tahlil qilishga uslubiy yondashish.

Pedagogik vaziyatni hal qilishda mutaxassisning tizimli yondashuvi uchta asosiy talabga javob berishi kerak:

1. Ilmiy: kasbiy faoliyat nazariyasining ilmiy asoslangan qonuniyatlari va tamoyillaridan kelib chiqishi.

2. Individuallashtirish: amaliy psixologiyaning umumiy qonuniyatlari va tamoyillari kasbiy tafakkurning mulkiga aylanadi.

3. Moslashuvchanlik: ishlab chiqarish vaziyatining yechimi uni amalga oshirishning aniq shar-sharoitlariga moslashtiriladi.

Barqarorlik tamoyilini amalga oshirish faoliyatning tarkibiy qismlarini alohida ko'rib chiqmasdan, tizimga birlashtirishga imkon beradi. Tadqiqotchi V.D.Shadrikov kasbiy faoliyatning quyidagi funksional bloklarini tarkibiy qismlar sifatida ko'rib chiqishni taklif etadi: faoliyat motivlari, faoliyat maqsadlari, faoliyat dasturi, faoliyatning axborot asoslari, qaror qabul qilish.

Mustahkamlik tamoyili quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: optimallik (kam kuch va vaqt sarflash bilan eng yaxshi natijaga erishish); tizimlilik; funksionallik (har bir komponent vazifalarini aniqlash); integratsiya (tarkibiy qismlarni yaxlit, bir butun xolda birlashtirish).

Kasbiy fikrlash turi - bu muayyan kasbiy sohada qabul qilingan muammoli savollarni hal qilish usullari, kasbiy vaziyatni tahlil qilish, professional qarorlar qabul qilish, mehnat obyektlarini saqlash usullaridan samarali tarzda foydalanish. Kasbiy vazifalarni bajarishda ko'pincha ma'lumotlarning yetishmasligi kuzatiladi, chunki jtimoiy munosabatlardagi beqarorlik sharoitida vaziyatlar tez o'zgaradi.

Talabalarining kelgusi istiqbolli yo'nalishini belgilash, kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash masalalari, zamonaviy oliy ta'lim maskanlari faoliyatida muhim o'rin tutadi. Jumladan, oliy oquv yurtidagi ta'lim olish jarayonida bo'lajak mutaxassisning tanlagan kasbini "birlamchi o'zlashtirishi" yuz beradi, talaba faoliyat, xulq-atvor va muloqotning individual uslublarini o'zlashtiradi.

Tafakkur ijtimoiy jihatdan shartlangan, faqat inson mavjudligining ijtimoiy sharoitida vujudga keladi, insoniyatning ijtimoiy-tarixiy tajribasiga asoslangan bilimlarga asoslanadi, uning ikkita muhim xususiyati belgilaydi: umumlashtirish va vositachilik. Tafakkur voqelikdagi muhim aloqalar va ichki bog'lanishlarni umumlashgan hamda vositali tarzda aks ettirish jarayonidir.

Kasbiy fikrlash - bu mutaxassis tafakkurining o'ziga xos xususiyatlari jamlanmasi bo'lib, kasbiy vazifalarni yuqori mahorat darajasida muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradi: ma'lum bir fan sohasidagi oddiy va favqulodda vazifalarni tez, aniq va original tarzda hal qilish imkoniyatini taqdim etadi.

Tafakkur ham bilish sohasidagi psixik jarayonlar kabi o'zining alohida, o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, ushbu farqlar aqliy operatsiyalar, fikr yuritish shakllari, tafakkur qilish vositalarining kishilarda turlicha namoyon bo'lishida o'z ifodasini topadi. Odatda tafakkur sifatlariga, yuksak darajadagi bilish faoliyatining mazmundorligi, fikrning chuqurligi, kengligi, tezligi, ixchamligi, mustaqilligi, fikrdagi tashabbuskorlik, egiluvchanlik, samaradorlik kabi sifatlar kiritiladi.

Tafakkur mazmundorligi deganda, bizni qurshab tirgan moddiy olamning sir-asrorlari to'g'risida inson ongida qancha ko'lamdagi g'oyalar, tasavvurlar, fikrlar, qarashlar, yondashuvlar, muammolar, jumboqli vaziyatlar, tushunchalar joy olganligi nazarda tutiladi, odatda tabiat va jamiyat qonuniyatlari aks etgan yangi bilim, ko'nikma va malakalar tafakkurni yanada mazmunli bo'lishini ta'minlaydi.

Tafakkurning chuqurligi – bu tashqi moddiy dunyodagi narsa va hodisalarning asosiy qonuniyatlari, xossalari, sifatleri, ularning ichki bog'lanishi hamda o'zaro munosabatlarining tafakkurda to'liq aks etishi xisoblanadi. Tafakkur zahirasida mavjud bo'lgan narsa va xodisalar haqidagi ma'lumotlarning tizimli joylashuviga qarab, tafakkurning chuqurligi bo'yicha xulosa chiqariladi.

Tafakkurning kengligi – uning mazmundorligi, chuqurligi kabi sifatleri bilan muntazam aloqada bo'ladi. Insonlardagi narsa va hodisalarning eng muhim belgi, xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan o'tmish tajribasi yuzasidan, yangi davr haqida, yaqin istiqbolli kelajak to'g'risidagi mulohazalar, muammolar va tushunchalarni qamrab olish, **tafakkur kengligidan** darak beradi. Fikrlash doirasi keng, bilim saviyasi yuqori bo'lgan, doimo ijodiy izlanishdagi kishilarni aql zakovatli,

bilimdon yoki tafakkur doirasi keng kishilar deb atash mumkin.

Tafakkurnining mustaqilligi deganda kishining shaxsiy tashabbusi bilan o'z oldiga aniq maqsad, yangi vazifalar qo'ya olishi, amaliy va ilmiy xarakterdagi farazlar qilish, natijani ko'z oldiga keltira olishi, qo'yilgan vazifa yoki muammoli topshiriqlarni o'zining aqliy salohiyati tufayli turli yo'l, usul va vositalar topib, mustaqil ravishda hal qilishdan iborat aqliy qobiliyati nazarda tutiladi.

Tafakkurning mustaqilligi - aqlning tashabbuskorligi, puxtaligi, pishiqligi va tanqidiyligida namoyon bo'ladi. Aqlning tashabbuskorligi deganda insonning o'z oldiga yangi muammo, aniq maqsad va konkret vazifalar qo'yishi, muammoning yechimni qidirib topishda irodaviy zo'r berib intilishi nazarda tutiladi. Aqlning pishiqligi va puxtaligi, qo'yilgan vazifani tez va aniq hal etishda yangi usullarni qo'llash, an'anaviy yondashuvlardan voz kechish jarayonida aks etadi.

Mustaqil fikr yuritish, uning mahsuldorligi bilan uzviy bog'liq, agar inson tomonidan muayyan vaqt ichida ma'lum soha uchun qimmatli bo'lgan yangi g'oyalar, fikrlar, tavsifnomalar yaratilgan, ko'zda tutilgan nazariy va amaliy vazifalar hal qilingan bo'lsa, bu shaxs tafakkurining sermahsulligi deb ataladi. Demak, miayyan bir vaqt oralig'ida bajarilgan ishning ko'lami va sifatiga oqilona baho berish tafakkur samaradorligini o'lchash mezonini sifatida xizmat qiladi.

Tafakkur ixchamligi – bu muammoni hal qilishning dastlabki bosqichida yuzaga kelgan nomutanosiblikni bartaraf etish maqsadida, yangi o'zgartirishlar kiritish, uni oqilona hal etishdan tafakkur sifatidir. Tafakkurning ishbu sifati mavjud axborotni hato va kamchiliklarsiz yetkazib berish garovidir.

Tafakkurning tezligi, qo'yilgan savolga va muammoga to'liq javob olingan vaqt bilan belgilanadi. Uning tezligi qator omillarga, jumladan fikrlar uchun zarur materialni tez yodga tushira olishga, muvaqqat bog'lanishlarning tezligi, turli hislarning mavjudligiga, insonning diqqatiga, qiziqishiga bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari tafakkurning tezligi boshqa shartlar, ya'ni insonning bilim saviyasiga, fikrlash qobiliyatiga, mavjud ko'nikma va malakalariga ham bog'liq ekanligi isbotlangan. Tafakkur jarayonlarining tezligi va jarayonlarning ma'lum fursat ichida qanchalik samara berganligi bilan baholanadi.

Fikrlarning tezligi talabalar va o'quvchilarga zarur psixologik qurol bo'lib xizmat qiladi. Imtihon paytida, seminar mashg'ulotlarida faol ishtirok qilgan talaba hayajonlanib, egallagan bilimlarini vaqtincha unutib o'zini yo'qotib qo'yadi. O'rinsiz salbiy emotsiyalar uning tafakkurini tormozlab, muvaffaqiyatsizlikka olib keladi, ya'ni fikrni bayon qilishda inertlik paydo bo'lib, keyinchalik butunlay tormozlanishga aylanadi. Ba'zi talabalar aksincha, imtihonda hayajonlanib fikrlari ravshanlashadi.

Qattiq hayajonlanish, qattiq tashqi ta'sir natijasida uyqudagi ayrim neyronlar uyg'onib, funktsiyasi jadallashib ketadi va fikr birdaniga ravshanlashishi mumkin. Shuning uchun, o'qitish jarayonida talaba va o'quvchilarning aqliy faoliyatini to'g'ri baholashda ularning individual tipologik xususiyatlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishidagi uchinchi bosqich, o'qitishga doir bir qator psixologik nazariyalarning yaratilishi orqali izohlanadi. Neobixeviorizm oqimi vakili B.Skinner 1954 yilda dasturlashgan o'qitish g'oyasini ilgari suradi. V.Okon, M.Maxmutovlar muammoli ta'limning yaxlit bir tizimini havola etadilar. Mazkur tadqiqotlar, bir tomondan Dj.Dyui tizimining davomi sifatida, ya'ni o'qitish, muammoni hal etish orqali kechadi degan fikrini aks ettirib bersa, ikkinchi tomondan K.Dunker, S.L.Rubinshteyn, P.P.Blonskiy, A.M.Matyushkinlarning tafakkurni muammoli vaziyatga bog'liqligi, har qanday fikr muammoli vaziyat hosilasi ekanligini asoslashga xizmat qila boshladi.

Rossiya psixologiya maktabining yirik vakili S.L.Rubinshteyn fikriga ko'ra: "Tafakkur qilishning boshlang'ich lahzasi – muammoli vaziyat sanaladi". Muammoli vaziyat, shaxsni aqliy faoliyatga jalb etadi va faollikka undaydi.

I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin, M.M.Mahmutovning muammoli ta'lim nazariyasida muammoli vaziyatning quyidagi tiplari ko'rsatib o'tilgan:

Ilgari egallangan bilimlar va ularni yangi amaliy sharoitlarda qo'llash zarurati o'rtasidagi to'qnashuv;

Masalani nazariy hal etish yo'li va uni amalda joriy etish imkoniyatining yo'qligi orasidagi qarama-qarshilik;

vazifani bajarish orqali erishilgan amaliy natija va uni nazariy jihatdan asoslash uchun bilimning yetarli emasligi bo'yicha ziddiyat;

o'quvchilarning muammoli savolga javob bera olmasligi, hal qilish usulini bilmasligi va oldingi bilimlarning yangi ma'lumotni izohlashga yetarli emasligini anglab yetishi.

Muammoli vaziyatni hal etish chizmasi

O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati
Muammoli vaziyatni yaratadi	O'rganilayotgan xodisadagi qarama-qarshiliklarni anglab yetishadi
Muammoli vaziyat bo'yicha fikr-mulohaza yuritishni tashkil etadi	Muammoni har tomonlama o'rganishadi

Farazlar izlashni taklif etadi	Farazlarni ilgari surishadi
Muammo bo'yicha yuzaga kelgan farazlarni tekshirishga ki'maklashadi	Tahlil qilish, masalani hal etish, tajriba o'tkazish orqali farazlarni tekshirib ko'rishadi
Natijalarni umumlashtirish va tatbiq etishni amalga oshiradi	Natijalarni tahlil qilishadi, xulosa chiqarishadi, bilimlarini amaliyotda qo'llaydilar

Muammo yoki jumboqlar bizni fikrlashga majbur etadi. Masalan, shunday masalani olib ko'raylik, sizga mixlar solingan bir karton quticha, ikkita sham va bolg'acha berilgan. Vazifa: eshikka shamni o'rnatib, yoqib qo'yish kerak. Masalani kim qanday hal etadi? Albatta, birdaniga to'g'ri yechimga kelish qiyin. Agar qutichani bo'shatish mumkinligi va uni shamdon sifatida eshikka o'rnatib qo'yish mumkinligi to'g'risidagi fikr kelmaguncha, yechimni topish qiyin. Ba'zan masala ikki xil shartda berilgan: bittasida quticha mixlar bilan to'la deyilgan, ikkinchisida quticha bo'sh deyilgan. Ikkinchi xolatda bolalar yechimni tezroq topishgan.

Psixologlarning fikricha, har qanday jumboqni hal etishda uning shartlarini bir necha variantlarda tasavvur qilish maqsaga muvofiq. Agar muammoli vaziyatni hal etishni idrok jarayoniga bog'lasak, figura fonga, fon esa figuraga aylanadi, ularning o'zni almashinib turadi. Individual farq shundaki, ba'zi bolalar yechimga to'g'ridan-to'g'ri figura asosida keladi, boshqalar esa bir necha yechimning variantlarini ko'z oldiga keltirib, so'ng bir qarorga keladi. Kimdir juda tez fikrlaydi, ba'zilarning mushohada yuritishi sekinroq kechadi. Shuning uchun ham, bir xildagi vazifani bajarish jarayonidagi ikkita o'quvchi bir xil yechimga kelishi mumkin, faqat ularning yechimga kelish yo'llari turlicha, o'ziga xos bo'ladi.

Aynan shu jarayonning qanday kechishini *tafakkur psixologiyasi* o'rganadi. Muammoning yechimi ba'zan birdan, yorqin tarzda yaroq etib paydo bo'ladi. Bunday psixologik holat psixologiyada **insayt-oydinlashuv** deb ataladi. Odam qachon ana shunday fikrlarda tiniqlik, insayt paydo bo'lganini o'zi ham bilmaydi.

Ba'zan shunday ham bo'ladiki, yangilik kashf etgan olim o'zining fikri naqadar noyob ekanligini ham anglash imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Shuning uchun ham ko'plab daholar, ular yaratgan kashfiyotlarning haqiqiy qadr-qimmatini tarixiy davrlar tomonidan baholanadi. Jumladan, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad al-Farg'oniy, Al Xorazmiy kabi mutafakkirlar yaratgan asarlar va qimmatli fikrlarning qanchalik ahamiyatli va o'lmas ekanligini keyingi avlod, butun

bir insoniyat tomonidan e'tirof etilgan.

Miyadagi tiniqlik, oydinlashuv avvalo tabiat in'omi, qolaversa, o'sha allomaning mashaqqatli mehnati, tinimsiz izlanishlari tufayli ro'y beradi.

Shu o'rinda akademik Kedrovning, kimyo sohasining yirik vakili D.I.Mendeleev tomonidan kimyoviy elementlarning davriy jadvalini kashf etishi xususidagi esdaliklari juda o'rinlidir. Olim uzoq vaqt mobaynida barcha kimyoviy elementlarni ma'lum bir qonuniyat asosida jadvalga tushirishni o'ylab yurgan. Kunlardan bir ku juda toliqib, yozuv stoli ustida uxlab qolganda, tushida davriy jadvalni «ko'rgan». Xursand bo'lib ketib, uyg'ongan zahoti moddalarni jadvalga joylashtira boshlagan. Tushdagi ishi bilan o'ngidagi ishining farqi shu bo'lganki, tushida yengil moddalar pastda joylashgan bo'lgan, Mendeleev ularni o'ngida «to'g'rilab» chiqqan. Bu ham o'sha insayt – oydinlashuvga bir misol.

Fan va texnikaning yangi davr talablariga mos tarzda jadal sur'atlarda rivojlanishi, inson aql-zakovati, intellektual salohiyatiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Odamning dunyoni bilishga qaratilgan maqsadli faoliyati, aql-idroki, tasavvurlar olami, mustaqil ravishda fikr yuritishi psixik faollikning yuksak shaklidir.

Mustaqil fikrlash tevarak-atrofni, ijtimoiy muhitni hamda voqelikni bilish quroli, shuningdek, shaxsning keng ko'lamli aqliy faoliyatini oqilona, omilkorlik bilan amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi.

Mustaqil fikr yuritishning ro'yobga chiqishida odamda fikr, mulohaza, g'oya, faraz, maqsad kabilar vujudga keladi va ular shaxs ongida tushunchalar, hukmlar, xulosalar sifatida ifodalanadi. Mustaqil fikrlash - shaxsning shunday qobiliyatiki, odam narsa va xodisalar to'g'risida o'zining fikri, qarashlari va noan'anaviy yechimlariga ega bo'ladi. Masalan, ruchkadan nima maqsadda va qanday foydalanish ma'lum, ruha - yozuv quroli, biroq mustaqil, ijodiy tafakkur qilishga harakat qilsak, undan ko'rsatkich sifatida, sanoq tayoqchasi yoki ip o'raydigan g'altak o'rnida foydalanish mumkin ekanligi oydinlashadi.

Mustaqil fikr – shaxsning narsa va hodisalar, jamiyatda ro'y berayotgan yangilanishlar xususida o'zining qarashlari bo'lishini taqozo etadi, uning tashqi olamni bilish va anglash imkoniyatlari chegarasini kengaytiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda hozirgi yirik islohotlar amalga oshirilayotgan yangi O'zbekiston sharoitida mustaqil fikriga ega yoshlarning bo'lishi davr talabi, shaxsiy dunyoqarashga ega bo'lgan insonlargina jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi ko'plab loyihalarni ishlab chiqishga qodir bo'ladilar. Davlatimiz siyosatining bosh omillaridan biri ham, teran fikrlovchi, o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan iqtidorli yoshlarni kamol toptirish va

tarbiyalashdir, chunki o'zgaralar fikriga qaram bo'lish, jaholat va buzg'unchi g'oyalar ta'siriga berilish jamiyat ma'naviyatini tanazzulga olib keladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, mustaqil fikrlash bir qarashda shaxsning individual xususiyati bo'lsa-da, fikrlashning mazkur shakli insonlar o'rtasida ijobiy munosabatlar shakllanganda rivojlanadi. Agar ilk bolalik davridan bolaning ko'plab beradigan «nega?», «nima uchun?», «nima sababdan?» qabilidagi savollariga o'rinli javoblarning berilishi, undagi shaxsiy fikrning rag'batlantirilishi, o'qituvchi tomonidan muammoli vaziyat bo'yicha har bir o'quvchining munosabatini aniqlanishi va oqilona yondashuvning ma'qullanishi kabi omillar mustaqil fikrlash uchun zamin yaratib beradi. Mustaqil fikrlash ijtimoiy muhitga bog'liq qobiliyat ekan, guruh sharoitida tashkil etiladigan samimiy muloqot, qulay ijtimoiy, bahs va munozaralar ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. J.P. Guilford. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967.
2. E. Paul Torrance. Torrance Tests of Creative Thinking. Lexington, MA: Personnel Press, 1974.
3. Robert J. Sternberg. Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Lev Vygotsky. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
5. Edward de Bono. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. New York: Harper & Row, 1970.
6. G'oziev E.G'. **Umumiy psixologiya**. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2002.
7. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya**. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2005.
8. Nishonova Z.T. **Ijodiy tafakkur psixologiyasi**. Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
9. Karimova V.M. **Psixologiya**. Toshkent: O'qituvchi, 2012.